

ВЛАДАВИНА ТРИДЕСЕТОРИЦЕ

Пошто је Атина склопила мир са Спартом априла 404. године, којим је завршен Пелопонески рат, сазвана је народна скупштина. **Терамен, представник умерене олигархије, као и представник Атињана у потписивању мировног уговора са Пелопонезанима, предложио је да се управа града повери тридесеторици изабраних људи.** У супротном, како нас обавештава Лисија, Терамен је упозорио да ће живот и слобода Атињана бити угрожени. Аристотел у *Атинском уставу*, приповеда:

Будући да је Лисандар стао на страну олигархијске странке, заплашени народ био је приморан да гласа за олигархију.

(Арист. Атински устав 34)

Нову владу, поред спартанског војсковође Лисандра, подржале су и оне олигархијске групације које су извршиле преврат 411. г. п. н. е.: екстремни олигарси, који су се ослањали на хетерије и изгнанике-повратнике из Спарте, и умерени олигарси, које је предводио Терамен. Народ, осећајући немогућност отпора, клонио се политике, а истакнутији представници демократије, напустили су Атину и склонили се у суседне полисе. **Тако Трасибулова група одлази у Тебу.**

Платон приповеда да је на челу преврата стајао 51 човек. Једнаест је вршило власт у самом граду, десет у Пиреју, а оних тридесет је имало власт над свима. Аристотел пише да су једанаест у Атини имали задатак водити бригу о издржавању затвореника, о извршењу казни над осуђенима, као и да воде рачуна о предаји конфисковане имовине. Десеторица у Пиреју су представљала уобичајену олигархијску декархију, према узору олигархијских влада какве је организовао Лисандар. Што се тиче изабраних тридесет грађана, Терамен је бирао десеторицу, екстремни олигарси такође, а десеторица су изабрана од стране Лисандра. Тридесеторица су имала задатак именовати 500 лица као чланове већа, још толико грађана за разне друге дужности, и 2 000 је учествовало у судству.

Аристотел пише да су у почетку Тридесеторица били умерени и правили се да желе да обнове устав предака и да раде за народ. Међутим, чим су учврстили власт, нису се само обрачунали са својим политичким противницима — демократама, већ су стали прогањати све оне који су се истицали имовином, пореклом или угледом. То су радили из страха, али и да се дочепају њихових имања.

О владавини Тридесеторице пише и Платон у VII писму и каже:

Поредак против којег су били многи срушен је, а на власт дође педесет и један човек. Неки од њих били су моји сродници и пријатељи и одмах су ме позвали да сарађујем с њима у државним пословима као човек коме ти послови и приличе. Тада сам се горко разочарао. Надао сам се, наиме, да ће они учинити крај неправљу и насиљу и да ће завести праведну управу. Брижљиво сам пратио шта раде. И шта сам све морао видети? Ти људи су за веома кратко време постигли да је ранији поредак изгледао људима као право злато.

Једна од првих мера Тридесеторице јесте дизање оптужбе и кажњавање *сикофаната*. Појава која је компромитовала атински судски систем била је улога сикофаната, професионалних њушкала и потказивача. Они су, искоришћавајући право сваког грађанина да, у име друштвене заједнице, судски гони преступника који се огрешио о јавни интерес, шпијунурали имућније грађане и државне

функционере, тражећи у њиховом понашању повод за подношење пријаве. У делатности сикофаната било је увек и елемената уцењивања. Понекад тужилац је рескирао да буде кажњен високом глобом, ако би за тужбени предлог гласало мање од петине судског већа, а за оне за које би се доказало да се баве потказивањем ради остварења властите материјалне користи, казне су биле још строже.¹ Тридесеторица су на себе преузели задатак да се обрачунају са овом појавом.

Да би учврстили сопствени положај, Тридесеторица у Атину позивају један спартански одред, који би финансирали из свог џепа. Спарта шаље гарнизон под заповедништвом Спартанца Калибија. Мада су у почетку били пријатељи, Терамен и Критија², један од Тридесеторице, постадоше противници. Наиме, пошто су многи неправедно страдали и народ се стао љутити на владу Тридесеторице, Терамен је сматрао да се олигархија неће моћи одржати ако се не узме довољно помоћника за државне послове. Онда Критија изабере 3 000 људи који ће учествовати у јавним пословима и имати сва права. Аристотел тврди да су Тридесеторица коначан списак тих 3 000 грађана стално одлагали, имена изабраних су чували код себе и кад год би решили да списак објаве, једна имена су брисали а друга уместо њих уписивали. Терамен и на ово стави приговор. Потом Критија, уз помоћ спартанског одреда, разоружа све, изузев изабраних 3 000, и донесе закон да Тридесеторица могу без суда убити све, изузев 3 000 грађана. Том приликом страдало је много људи. Да би обезбедили новац за издржавање војске, Тридесеторица су одлучила да сваки од њих затвори једног од метека, убије га и присвоји његову имовину. Терамен у овоме није желео учествовати, те га Критија стаде оптуживати за непостојаност. Терамен се оправдао, а Критија позивајући се на законе да ко је радио на рушењу олигархијског преврата 411., лишава се грађанских права. Пошто је Терамен учествовао у рушењу преврата, одузета су му грађанска права. Тиме је Критија добио право, будући да су Тридесеторица могли без суда да убију све, изузев 3 000 грађана, наредити да се Терамен погуби.

Зиме исте године, Трасибул, који се склонио у Тебу, сакупио је одред од 70 изгнаника и заузео Филу — утврђено место у близини Декелеје. Та акција јако узбуди Тридесеторицу и они крену против Трасибула са свих својих 3 000 хоплита. Међутим, одбијени од Филе, вратише своју војску у Атину, а против устаника упуте спартански одред. Спартанци су претрпели велике губитке јер је Трасибулу прилазио све већи број људи. Напокон, Трасибул са својим људима креће на Пиреј. Устаници су брзо напредовали и уз пут су обични грађани масовно прелазили на њихову страну. У таквој ситуацији, Тридесеторица, да би се обезбедили, напишу становништво Елеусине, похапсе га и побију. Наиме, у случају опасности желели су себи обезбедити место где ће се моћи склонити и утврдити.

У одлучној битки код Мунихија 3 000 поново су биле потучене. У тој битки паде вођа Тридесеторице — Критија. Демократе позову све Атињане да стану на пут масовном терору, али тај позив одбију олигарси, који су се међу собом поделили на екстремне и умерене. Екстремни олигарси су се повукли у Елеусину и на Саламину, а умерени олигарси су своје снаге концентрисали у Атини и изабрали руководство од десет људи. И једни и други тражили су помоћ Спарте против Трасибула и демократа, који су се учврстили у Пиреју.

Лета 403. године п. н. е., пошто олигарсима тражена помоћ из Спарте није стизала, Трасибул је обезбедио опсадне справе. Тада је спартанском војсковођи Лисандру пошло за руком да убеди Спартанце да олигарсима у Атини и Елеусини позајме новац, да га наменују за главно-командујућег копнене војске, да његовог

¹ Младен Шкиљан, Коментар, Птице, Загреб 1988.

² Критија је био Сократов ученик. Заједно са Алкибијадом је 415. био окривљен за скрнављење херми. На његову иницијативу уклоњен је Фриних са дужности стратега и враћен Алкибијад. У току олигархијског преврата 411. био је члан већа 400. После 411. на предлог Клеофонта, представника радикалних демократа, протеран је из Атине. Као изгнаних време проводио у Тесалији. 404. враћа се у Атину и као представник екстремне олигархије, постаје један од Тридесеторице.

брата Libys-а именују за наварха флоте и да војску пошаљу у Атику. Лисандар је поново опколио Пиреј и са копна и са мора. Међутим, ефори и краљ Паусанија плашили су се претераног јачања Лисандра и зато у Атику крене и сам Паусанија.

У самој Атини дође до новог преврата и на власти се нађоше нових Десеторица, под вођством Ринона, који су били за споразум са пирејским демократама. Због тога ће Ринон касније, 403/402. године, бити изабран за стратега. Пошто ниједна страна није показивала непријатељство према Лакедемоњанима, Паусанија предложи примирје:

- 1.) Обе партије престају са ратним операцијама
- 2.) сви добијају натраг своју имовину, изузев Тридесеторице, декарха Пиреја и Једанаесторице
- 3.) Олигарси остају на власти у Елеусини, а ко жели може да се одсели њима
- 4.) за све политичке преступе учињене раније проглашена је амнестија.

Одмах иза потписивања овог уговора образоване су две државе у Атици: једна у Елеусини, где су Тридесеторици могле да се прикључе њихове присталице, а друга у Атини, у којој су се демократе и умерени олигарси ујединили своје снаге. Пошто су Атина и Елеусина обећале да међу собом неће ратовати и да ће исплатити дуг Спарты, Паусанија се с војском повукао на Пелопонез.

Архин, вођа умерених олигарха у Атини гледао је да се испоштују све одредбе постигнутог мира. Међутим, пошто је велики број људи намеравао да се пресели у Елеусину к екстремним олигарсима и са њима се удруже, а на то су имали право по мировном уговору, постојала је опасност по Атину. Стога, Архин реши да их задржи и скрати рок до којег су се морали пријавити за пресељење. Многи тако буду приморани да остану против своје воље у граду.

Да је Архин био трезвен политичар сведочи и следећи случај: када је један човек покушао да се свети за прошле догађаје, упркос уговору о амнестији, Архин је подстакао веће да га погубе без судске пресуде.

Прво су у Атини обновљени Драконови закони везани за убиство и Солонови, а потом Ефијалтови и Периклови. Када је Трасибул неким метецима и робовима покушао дати атинско грађанско право, Архин је устао против овог предлога, сматрајући га за незаконита. Наиме, према закону из 451. или 450., који је донео Перикле, права атинског грађанина може добити само онај чији су отац и мајка по свом рођењу спадали међу праве Атићане.

Тако је у Атини поново успостављана демократија. У међувремену, елеусински олигарси су се спремали за борбу и позивали себи најамнике. Међутим, 401. године поубијани су стратеги Елеусињана, а обични олигарси вратили су се у Атину, где је био успостављен демократски устав.